

Zieleń w otoczeniu współczesnej cerkwi, koncepcja projektowa w Bielsku Podlaskim

Agnieszka Kępkowicz, Adam Gawryluk

Greenery Around the Contemporary Orthodox Church, Project Conception in Bielsk Podlaski

Ryc. 1. Zieleń w otoczeniu współczesnej cerkwi, koncepcja projektowa na przykładzie cerkwi pod wezwaniem Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w Bielsku Podlaskim (oprac. autorzy)

Fig. 1. Greenery around the contemporary Orthodox Church, project conception on the example of the orthodox church of Dormition of the Virgin Mary in Bielsk Podlaski (elaborated authors)

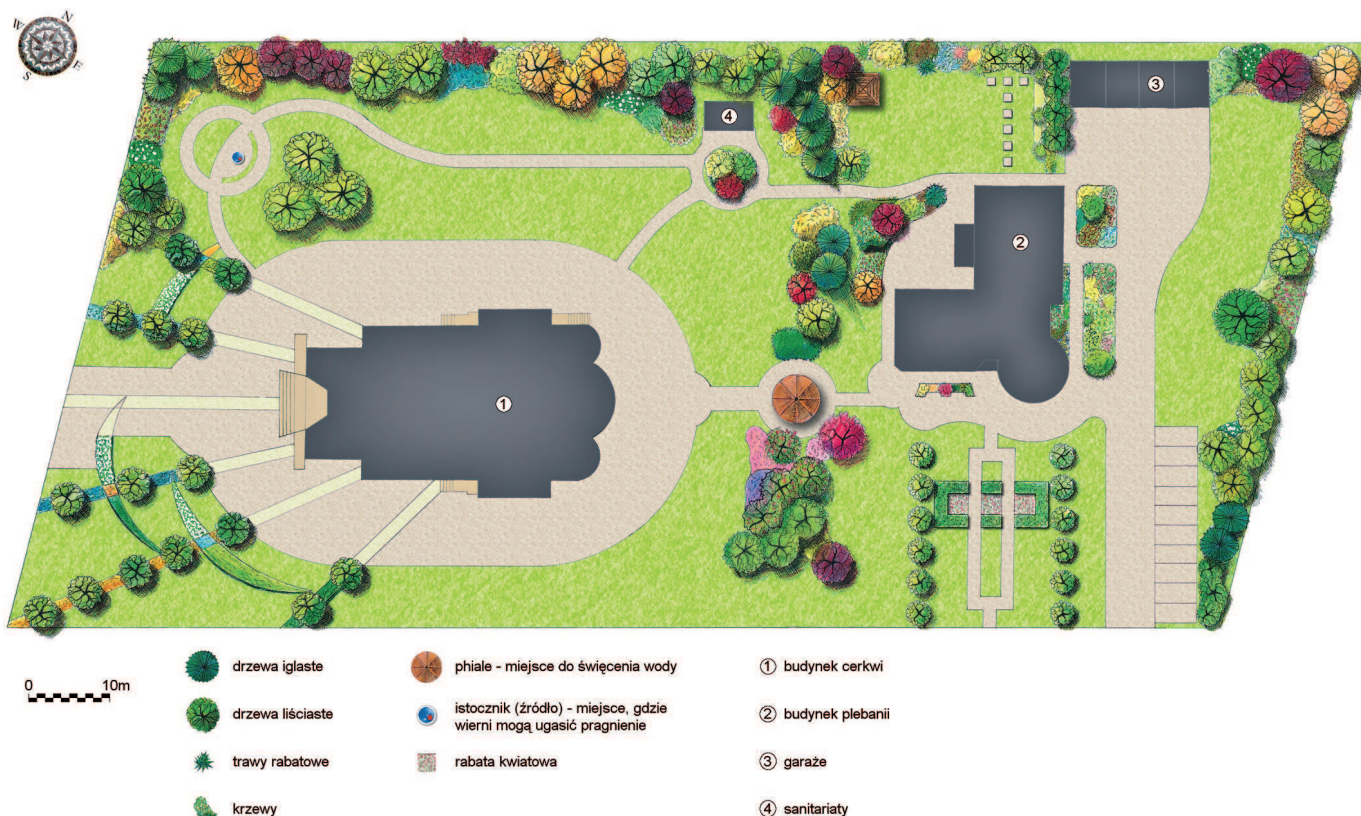
Miejsca, w których dawniej budowano świątynie nie były przypadkowe. Zasadą naczelną przy wznoszeniu cerkwi było lokowanie jej w miejscu naznaczonym: cudem, objawieniem, żarliwą wiarą wiernych. Harmonijnie były wkomponowane w przyrodę i stały się miejscem miłym Bogu. Dziś otoczenie starych cerkiewek jest często ostatnim azylem dla wiekowych, wysokich drzew. Pośród licznych, współczesnych przekształceń krajobrazu te świątynie otoczone zielenią przypominają o naszym dążeniu do zachowania harmonii ze światem¹.

W doborze i komponowaniu gatunków roślin wokół cerkwi niezmiernie ważne jest ich znaczenie symboliczne i kulturowe. Cerkwie lokowano często w bezpośrednim sąsiedztwie drzew, które są silnie związane z tradycją chrześcijańską, oznaczają więź nieba i ziemi. Często sadzono lipy, powszechnie uznawane jako drzewa opiekuńcze, święte drzewa przynoszące szczęście, a także klony, jesiony oraz dęby uważane od najdawniejszych czasów za symbol mocy, trwałości i siły.

Obecnie rzadko zdarza się, żeby cerkiew, dom parafialny i otaczająca zieleń tworzyły harmonijną całość. Zwykle otoczenie tych obiektów charakteryzuje brak koncepcji zagospodarowania otaczającej je przestrzeni. Nowe nasadzenia są chaotyczne i przypadkowe. Nie uwzględnia się naturalnego ukształtowania otaczającego terenu i nie troszczy o jak najlepsze wykorzysta-

nie walorów dekoracyjnych roślin. Współcześnie budowane cerkwie są sytuowane w nowych osiedlach, gdzie zieleni jest mało, a dominujący kolor to szarość betonu. Do wyjątków należą obiekty sakralne z zagospodarowanym parkingiem i odpowiednio dobraną zielenią. A przecież, obiekty kultu służące modlitwie i skupieniu powinny zbliżać człowieka do natury i uzmysławiać wielkość Boga jako Twórcy. Tymczasem w nasadzeniach przy nowopowstałych cerkwiach nie stosuje się gatunków związanych z symboliką chrześcijańską. Poddając się współczesnym trendom sadzi się głównie żywotniki i cyprysiki, odmiany berberysu, tawuły, odmiany pienne wierzby oraz trzmieliny. Wysokie drzewa liściaste są uważane za niepożądane, bowiem ich liście będą zaśmieczać kostkę brukową lub zasłaniać iluminowaną budowlę². Stąd w otoczeniu Cerkwi najczęściej sadzone są gatunki iglaste. Najczęściej powtarzający się układ to dominujący budynek cerkwi i niska zieleń towarzysząca, a zastosowane do nasadzeń gatunki roślin tylko pogłębiają kontrast między bryłą budynku, a otaczającą przyrodą.

Zaproponowana koncepcja zagospodarowania terenu wokół Cerkwi Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w Bielsku Podlaskim jest próbą całościowego, kompleksowego powiązania świątyni i jej najbliższego otoczenia z bramą, drogą wiodącą do cerkwi, jak również budynkiem plebani. Starano się uwzględnić znaczenie Cerkwi w życiu parafian.

Wierni przynoszą do świątyni swoje codzienne troski i radości dzielą się nimi z Bogiem i świętymi w swych modlitewnych prośbach i dziękczynieniach. Jednakże wychodzą oni z modlitwą na zewnątrz świątyni, a podkreśleniem tego aspektu nabożeństwa są wychodzące na zewnątrz świątyni procesje.

Cerkiew znajduje się na działce w kształcie równoległoboku o powierzchni 1,11 ha położonej w północno-wschodniej części miasta Bielsk Podlaski, przy zbiegu ulic Ogrodowej i Mickiewicza. Od południowego-zachodu granica działki biegnie wzdłuż ul. Mickiewicza, która prowadzi do wsi Narew. Z kolei od północnego-wschodu sąsiaduje z przedsiębiorstwem „Maksbud”. Północna część działki znajduje się w sąsiedztwie pól uprawnych, natomiast od strony północno-zachodniej

i zachodniej graniczy z prywatnymi posesjami mieszkalnymi.

Budynek Cerkwi Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny stanowi centralną część inwentaryzowanego terenu. Na zewnątrz północnej strony bryły Cerkwi są zlokalizowane sanitariaty. W odległości 35 m na północny-wschód od świątyni znajduje się budynek plebanii, zaś na północ od niego (w odległości 12,5 m) usytuowane są garaże. Pozostała część terenu jest pozbawiona jakichkolwiek zabudowań. Na analizowanym terenie brak jest drzew, zaś poza utwardzonymi ciągami komunikacyjnymi (bruk) porasta skrzętnie wypielęgnowana i przystrzyżona trawa.

Powstała następująca koncepcja aranżacji otoczenia cerkwi:

1. W całym założeniu posłużono się motywem okręgu, który jest symbolem Boga i jako główny

element kompozycyjny powtarza się w różnych miejscach w postaci łuku, półkola.

2. Ogród został zaplanowany dla mających go użytkować parafian i duchowieństwa, dlatego wyodrębniono dwie połączone ze sobą przestrzenie: ogród przy świątyni i ogród przy budynku plebanii.
 3. Ogród podzielono na dwie strefy: reprezentacyjną, będącą wizytówką tego miejsca i rekreacyjną, przeznaczoną zarazem do kontemplacji.
- Reprezentacyjny ogród jest niejako uzupełnieniem wnętrza świątyni. Rośliny odgrywają tu rolę zasadniczą, ponieważ dobierano je biorąc pod uwagę kolory i efekty kontrastów. Ogród ten zajmuje przestrzeń od wejścia do Cerkwi do phiale – miejsca do święcenia wody. Zgodnie

z tradycją do obsadzenia cerkwi zaproponowano drzewa liściaste. Za pomocą drzew chciano nie tylko zbudować nastrój miejsca, ale sprawić by skomponowana zieleni w pełni łączyła się ze świątynią i domem parafialnym tworząc spójną całość.

- Rekreacyjny ogród usytuowany został wokół budynku plebanii. To miejsce do wypoczynku dające ulgę zmysłom i wytchnienie od zgiełku codziennego życia. Służy on także przyjmowaniu gości. Został zaprojektowany jako miejsce, w którym panuje cisza i spokój. Z ogrodu rozpościera się malowniczy widok na pola uprawne niknące w gęstwinie pobliskich lasów.
- 4. Podstawowymi roślinami uwzględnionymi w projekcie są wieloletnie gatunki drzew i krzewów liściastych, które zmieniając swój wygląd w kolejnych porach roku stworzą w każdej z nich interesujący, specyficzny nastrój.

Człowiek odnosi się do rzeczywistości nadprzyrodzonej Boskiej za pomocą języka symbolu, dlatego opracowując projekt otoczenia zieleni wokół Cerkwi Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w Bielsku Podlaskim, starano się zastosować symbolikę na trzech płaszczyznach:

1. figur i konfiguracji geometrycznych,
2. kolorystyki,
3. liczb i kodów liczbowych.

Frontową część terenu, przed wejściem do świątyni, zaprojektowano w oparciu o okręgi symbolizujące miłość Boga rozlewającą się w kosmosie w postaci nieskończonej ilości okręgów³. Taki kształt mają rabaty składające się z tawuły japońskiej, bukszpanu i ligustru o żółto obrzeżonych liściach. Ścieżki przy wejściu do świątyni zaprojektowano w formie linii prostych rozchodzących się promieniście od ołtarza świątyni. Symbolizują one miłość promieniującą z Boga, docierającą do najdalszych sfer wszystkich istot, aby je zjednoczyć. Zapraszają do przekroczenia bram i złączenia się we wspólnej modlitwie. Wykonano je z jasno żółtej kostki brukowej. Przedłużeniem ścieżek są szpalery utworzone z głogu pośredniego.

Ścieżka prowadząca od świątyni do źródła (*istocznik*) ma kształt łuku, który jest symbolem obecności Boga na ziemi, przymierzem człowieka z Bogiem, przykładem łącznika, przez który zespalają się dwa poziomy rzeczywistości⁴. Ścieżka przechodzi przez okrąg symbolizujący Boską jedność i bezgraniczność. Okrąg jest uobecnieniem odwiecznego cyrkularyzmu, cyklizmu i koncentracji panującej w kosmosie – cyklu życia, rytmu kosmosu, cyklicznego odnawiania natury, samego prawa natury ustanowionego przez Boga⁵. Otoczenie źródła tworzy grupa następujących drzew i krzewów: kasztanowiec biały, świerk kaukaski, dąb czerwony o żółto zabarwionych liściach, purpurowo czerwone klony

zwyczajne i lipy drobnolistne, a także kalina koralowa i tawuła japońska.

W pobliżu miejsca, gdzie znajduje się istocznik usytuowano trzy średniej wielkości lipy drobnolistne dające cień w upalne dni, jak również tworzące zaciszny zakątek. Dalszą część ciągu pieszego, prowadząca do sanitariatów, została poprowadzona w linii prostej, równoległej do Cerkwi, dzięki czemu wiąże kompozycyjnie całość. Drzewa i krzewy otaczające sanitariaty stanowią ich estetyczną osłonę. Wzdłuż ścieżki meandrują drzewa liściaste o różnej barwie liści: dąb czerwony „Aurea”, klony tatarskie „Ginnal”, jarzab pospolity, klon zwyczajny i jesionolistny. Świerk kaukaski stanowi granicę między częścią reprezentacyjną ogrodu przy świątyni a rekreacyjną, usytuowaną wokół budynku plebanii.

Na północny-wschód od świątyni, w linii prostej od ołtarza, usytuowano *phiale* – miejsce, gdzie kapłani wraz z wiernymi celebrują uroczyste poświęcenie wody. *Phiale* zaprojektowano w formie pawilonu z kopułą w kształcie przeciętej kuli, której symboliczne znaczenie jest takie samo jak okręgu, wspartej na kolumnach. Kształt okręgu ma również nawierzchnia wokół *phiale*. *Phiale* obsadzono drzewami (klon jesionolistny, świerk kaukaski, jarzab szwedzki, lipa drobnolistna, śliwy wiśniowe „Woodi” i „Pissardii”), krzewami (klon palmowy, leszczyna pospolita i forsycja pośrednia), uzupełnieniem otoczenia *phiale* są rabaty z lawendy wąskolistnej usytuowane

na skraju proponowanych zadrzewień oraz kępa miskanta chińskiego.

Wzdłuż ścieżki do plebani posadzono wiśnie pospolite, które utworzyły aleję. Wejście do części mieszkalnej plebani ozdobiono prostokątnymi rabatami kwiatowymi obrzeżonymi niskim żywopłotem z bukszpanu drobnolistnego. Dziedziniec przylegający do budynku plebani otoczono kompozycją z jesionu wyniosłego, jabłoni „Royalty” oraz krzewów jaśminowca wonnego, kaliny koralowej i lilaka pospolitego. Powstało, zatem zaciszne miejsce do kontemplacji i przyjmowania gości. Z dziedzińca rozpościera się widok na ogród rekreacyjny i dalej na pola uprawne nikiące w gęstwinie lasów. Ogród rekreacyjny osłonięto od garaży szpalerem z jarząbą pospolitego o wąskiej kolumnowej koronie oraz żywopłotem z bukszpanu drobnolistnego tworząc miejsce, gdzie można odpocząć od zgiełku codziennego życia. Dopełnieniem kompozycji roślinnej w tej części ogrodu są nasadzenia: klonu czerwonego, klonu jesionolistnego, jesionu pensylwańskiego, a także lilaka, derenia białego, berberysu „Thunberga”. Po przeciwnej stronie garaży, na skraju działki zaproponowano nasadzenia dębu czerwonego, klonu zwyczajnego oraz ażurowego szpaleru z lipy drobnolistnej. Stanowią one kulisy dla widoków z ogrodu na otaczający krajobraz. Kompozycję wzbogacono pojedynczym okazem dębu szypułkowego. Tuż przy bramie wjazdowej do ple-

bani zaprojektowano dziesięć miejsc parkingowych, które osłonięto od słońca nasadzeniami klonu jesionolistnego, świerku kaukaskiego i lip drobnolistnych.

Barwy są bardzo ważne w wystroju cerkwi, dlatego zastosowano je także w koncepcji projektowej otoczenia cerkwi. W projektowaniu zieleni barwy odgrywają ważną rolę, bowiem wpływają zarówno na zmysły, jak i wewnątrz człowieka. Kolory zimne: niebieski i zielony, wyrażają spokój, odpoczynek, kontemplację, smutek. Kolory ciepłe: czerwony i żółty, sugerują radość, siłę, moc, działanie. W aranżacji otoczenia cerkwi uwzględniono głównie następujące kolory: zielony, żółty, czerwony, biały, brązowy. Zielień to kolor królestwa roślin, wiosny, a tym samym odrodzenia. W ikonografii jest symbolem przebóstwiającej mocy działania Ducha Świętego. Jako symbol odrodzenia duchowego, zieleń jest zwiastunem Ducha Świętego a także kolorem Jana Ewangelisty i wielu proroków. Żółty (złoty) kolor symbolizuje w chrześcijaństwie życie wieczne i wiarę, ale przede wszystkim Chrystusa: Słońce, Światłość, Wschód. Czerwień to symbol życia, piękna, Bożej miłości, a także władzy. Jednakże zarazem oznacza męczeństwo i krew. Czerwień symbolizuje także ogień, energię, dynamizm i zwycięstwo. Kolor biały w symbolice cerkwi prawosławnej jest uważany za całość kolorów światła. Żaden kolor nie zawiera więcej światła niż kolor biały. W pierwotnym Kościele

chrzest nazywano oświeceniem. Biel symbolizuje objawienie Boże, chwałę, teofanię (objawienie się Boga). Białą barwę posiadają szaty Chrystusa w ikonie Przemienienia. Biel jest wyrazem radości i świętecznego nastroju, symbolizuje także czystość, niewinność, mądrość Bożą, radość i szczęście. Kolor brązowy symbolizuje materialny świat stworzony. To kolor prochu i przemijalności kolor ziemi, gliny i gleby. Kolor brązowy symbolizuje jesień i umierające liście. W ikonografii kolor brązowy symbolizuje pokorę, ubóstwo, umieranie dla świata, aby otworzyć przestrzeń dla życia bożego⁶.

W projekcie wykorzystano także symbolikę liczb, zwłaszcza w nasadzeniach drzew i krzewów. W większości kultur i religii liczby są, bowiem nośnikami treści sakralnych w niezwykle wielowątkowym i rozbudowanym strukturalnie zakresie. Za liczbę absolutną, będącą początkiem całego ciągu liczbowego, uznaje się jedynekę. Jest najbardziej doskonałą, bo niepodzielną. Ma początek, środek i koniec w pełnej ich tożsamości ze sobą – jest niepodzielną jednością, źródłem i „matką” wszystkich pozostałych liczb. Reprezentuje, zatem absolutną jedność, Boską Jedność. Roślinność w projekcie została zastosowana pojedynczo albo w grupach po trzy, cztery, pięć, sześć, siedem, osiem, dziewięć, dziesięć, dwanaście egzemplarzy. W przeciwieństwie do symboliki liczby jeden, dwójka jest symbolem prapodziału, spola-

ryzowania, dualizmu, dwoistości, ambiwalencji, antytezy. Jest ujęciem przeciwstawnych biegunów: Nieba i Ziemi, Nieba i Piekła, Wschodu i Zachodu, dnia i nocy, góry i dołu, światła i mroku, życia i śmierci, ducha i materii, etc. Dualizm świata ma swoje stałe miejsce w Piśmie Świętym, w tekstach Ojców Kościoła i w licznych innych źródłach chrześcijańskich. Liczba trzy jest symbolem Przenajświętszej Trójcy – Trójjedynego Boga. Szczególnym przejawem symboliki liczby trzy jest trójpodział świątyni na ołtarz, nawę i narteks (przedsionek). Liczba cztery to symbol Wszechświata w jego postaci materialnej, realizujący się jako zespół różnych esencji symbolicznych przenoszonych poprzez różne poczwórne konfiguracje. Są to: cztery strony świata, cztery rzeki rajskie, cztery pory roku, cztery kwadry Księżyca, cztery wiatry główne, cztery żywioły, etc. Jest także liczba cztery uważana za symbol objawienia Boskiego w świecie. Za kwintesencję symboliki liczby cztery należy uważać zwłaszcza jej związek z geometryczną symboliką Krzyża Chrystusowego (4 ramiona). Symbolika liczby pięć jest symboliką sumy (2+3) oraz (1+4). W pierwszym przypadku, ponieważ jest połączeniem pierwszych liczb szeregu parzystego i nieparzystego, symbolizuje połączenie pierwiastka żeńskiego i męskiego. W drugim przypadku symbolizuje Zbawiciela i czterech ewangelistów, jak również przenikanie Najwyższej Istoty (1) w świat kosmiczny (4). Symbolika

liczby sześć jest powiązana głównie z biblijnym Genesis i Apokalipsis. To, bowiem sześć dni zamyka proces stwarzania kosmosu i w szóstym dniu stworzony został człowiek. Ale równocześnie sześć to złowieszczą liczbą grzechu. W kombinacji 666 oznacza, bowiem *bestię wychodzącą z ziemi* – Antychrysta w postaci Baranka. Liczba siedem jest połączeniem esencji 3 – jako Boga w Trójcy Jedynej i 4 – jako człowieka z ciałem i duchem. Jest to „liczba święta” i za taką też zwykli ją uważać Ojcowie Kościoła. Liczba siedem jest również symbolem „siedmiu darów Ducha Świętego”, „siedmiu sakramentów Kościoła Prawosławnego” i „Siedmiu Soborów Powszechnych”⁷.

Zaprojektowany ogród spełnia potrzeby jego użytkowników: duchowieństwa, wiernych i gości odwiedzających parafię. Zaproponowane do nasadzeń gatunki roślin tworzą piękną całoroczną kompozycję podkreślającą powagę miejsca, a także dostosowaną do warunków siedliskowych (stanowiska, ekspozycji) i kompatybilną z krajobrazem. Ciągi piesze w obrębie ogrodu mają właściwą szerokość i zostały logicznie poprowadzone; są funkcjonalne. Istniejące miejsca parkingowe dla wiernych i odwiedzających świątynię oraz zaplecze gospodarcze (garaże) zostały estetycznie zagospodarowane. Przed frontem cerkwi stanowiącym wizytówkę sanktuarium, zastosowano materiał roślinny tworzący estetyczną całoroczną kompozycję. Osiągnięto to wprowadzając odpowiednio do-

brane pod względem barwy i pokroju gatunki roślin. Materiał roślinny tak dobrano, by nie przysłaniał świątyni, a tworzył ład i harmonię. Dużą powierzchnię bryły cerkwi, stanowiącej dominantę na tym obszarze, otoczone łagodnymi kształtami nasadzeń roślinnych, dzięki czemu uzyskano wrażenie spokoju i skupienia.

Agnieszka Kępkowicz

Adam Gawryluk

Katedra Łąkarstwa i Kształtowania Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
Department of Gressland and Landscape
Forming
University of Life Sciences in Lublin

Przypisy

¹ Keczyński E. i A., 1999, *Drewniane cerkwie białostockie*, Związek Białoruski w RP, Białystok – Białowieża, s. 19.

² Fionik D., 2002, *Wśród drzew* [w:] „Przeгляд Prawosławny”, Białystok, nr 3/2002, s. 22–23.

³ Uścińowicz J., 1997, *Symbol, archetyp, struktura, hermeneutyka tradycji w architekturze świątyni ortodoksyjnej*, Politechnika Białostocka, Białystok, s. 236.

⁴ Radziukiewicz A., 2000, *Prawosławie w Polsce*, Arka, Białystok, s. 216.

⁵ Uścińowicz J., 1997, *Symbol, archetyp, struktura, hermeneutyka tradycji w architekturze świątyni ortodoksyjnej*, Politechnika Białostocka, Białystok, s. 238.

⁶ Ibidem, s. 245–248.

⁷ www.cerkiew.pl